

BISZTRAY GYULA

Fejezetek a magyar könyvkiadás történetéből.

Babits Mihály három munkájának kiadástörténete

BABITS Mihály három különböző jellegű művéről lesz szó. Fogantatásuk és megvalósításuk körülményei a költő műhelymunkájának megismerése és a magyar könyvkiadás története szempontjából egyaránt tanulságosak.

Mindhárom mű az 1927-től 1945-ig fennállott Magyar Szemle Társaság (a továbbiakban: MSzT) kiadásában jelent meg. E művek egyszersmind SZEKFŰ Gyula (mint a *Magyar Szemle* c. folyóirat szerkesztője) és BABITS Mihály barátságának emlékei.

E kiadástörténeti fejezet forrásanyaga egy súlyos körülmények között megmentett levelezés-töredéken és idevágó egykorú följegyzéseimen alapszik. Az az épülettömb ugyanis, amelyben a MSzT bérelt hivatali helyiségei voltak — az egykori Vilmos császár út (ma: Bajcsy-Zsilinszky út) 26. sz. a. —, az ostrom idején, 1945. január 16-án földig leégett. Midőn 1945. február elején először léptem az elpusztult épület udvarába, a még füstölgő, üszkös romok között néhány iratcsomót találtam: egypár kihajított köteget az irattár pincében elhelyezett részéből. Magát az irattárat a pincébe szorult, otthonuk-vesztett lakók fűtésre használták, eltűzelték. Tisztán a véletlennek köszönhető tehát, hogy e pusztulástól megmentett kötegekben néhány értékes irodalmi emlék is fennmaradt, köztük a BABITS-levelezés töredéke. Sajnos, nem a teljes BABITS-levelezés, mert az irattárnak csak a régebbi anyaga állott az alagsori raktárban, az újabb iratok az első emeleti hivatalban voltak elhelyezve, s ott utolsó ízig elhamvadtak. . .

Elöljáróban vázoljuk a szükséges tudnivalókat:

A MSzT kiadói tevékenysége akként oszlott meg, hogy a folyóiratot SZEKFŰ Gyula, később ECKHARDT Sándor, a könyvkiadványokat pedig a főtítkár (1927—1935: BALOGH József, 1936—1945: e sorok írója) szerkesztette. BALOGH Józsefnek, mint a Gázizzó Rt. egyik igazgatójának (aki egyébként középiskolai tanári oklevelet szerzett) eleinte alig volt kapcsolata a magyar szellemi élet kiválóságaival. Kiadói viszonyát BABITS Mihállyal éppúgy, mint HORVÁTH Jánossal is ezeknek közös barátja, SZEKFŰ Gyula tette lehetővé. SZEKFŰ Gyula igen tapintatos közvetítő és összekötő volt a tárgyalások során. Több ízben segített a kiadói „üzleti érdekeket” a magasabb irodalmi és tudományos érdekekkel összeegyeztetni.

Az első két mű (a DANTE-kommentár és az *Amor Sanctus*) kiadását a MSzT részéről BALOGH József, a harmadikét (*Mi a magyar?*) e sorok írója intézte.

I.

DANTE

— A Magyar Szemle Kincsestára 37. sz. 1930. —

A *Kincsestár* sorozat — a kiadói elgondolás szerint — kisebbfajta enciklopédiának készült. A tudományok különböző ágait kívánta felölelni tíz-tíz kötetes ciklusokban (magyarságtudomány, történelem, irodalom, művészet, természettudományok, orvostudomány, földrajz, közgazdaság stb.). Minden egyes kötet 80 lapra terjedt; ennél sem több, sem kevesebb nem lehetett. A sorozat gyors elterjedését és népszerűségét a jeles szerzők és változatos tartalom, valamint a rendkívül olcsó ár egyaránt elősegítették. A fűzött példány eleinte egy pengőbe, később mindössze nyolevan fillérbe, az egészségvászonkötésű példány pedig eleinte egy pengő hatvan fillérbe, később csak egy pengő hús fillérbe került. A *Magyar Szemle* folyóiratnak mintegy 3000 főnyi *magánelőfizetője* évente hat-hat, tetszés szerint választható *Kincsestár*-kötetet teljesen ingyen kapott „illetménykötet” címén.

Ilyen olcsó árak és ennyi ajándékpéldány mellett a *Kincsestár* sorozatot éppen nem lehetett „lukratív” vállalkozásnak mondani.

A sorozatnak 1928-tól 1945-ig mégis több mint száz kötete jelent meg, s az aránylag szerény írói honorárium (kötetenként 200—300 pengő) ellenére is olyan kiváló szakemberek sorakoztak fel a munkatársak élén, mint BAJZA József, BULLA Béla, FITZ József, HILLEBRAND Jenő, HORVÁTH Endre, KMSKÓ Mihály, KNEZSA István, PUKÁNSZKY Béla, RAPAICS Raymund, SZABÓ Zoltán, SZERB Antal, SZINNYEI József, SZÖLLŐSY Lajos, VOINOVICH Géza, ZIMMERMANN Ágoston stb. — hogy csak az elhunytakat említsük.

Önként értetődik, hogy az irodalmi ciklusba, a legnagyobb írókról a legjobb íróktól keresve kéziratot: egy kis DANTE-kötetért BABITSHOZ fordult a szerkesztőség.

A fennmaradt — sajnos, hiányos — levelezésből megállapítható, hogy az ötlet SZEKFŰ Gyulától származik, akit már régebbi baráti kapcsolat fűzött BABITSHOZ.

A költő különleges ajánlatot kapott a MSzT-tól. DANTE-kötetét 5500 példányban jelentetik meg, s így a tízszázalékos honorárium összege a többi *Kincsestár*-honorárium kétszeresére, mintegy 500 pengőre rúgott. De a költőt bizonyára nemcsak a kedvező ajánlat ösztönözte, hanem inkább az a gondolat, hogy barátjának, SZEKFŰ Gyulának olvasótáborához, vagyis egy tőle és a *Nyugat* körétől addig eléggé távolálló „konzervatív” réteghez is szólhasson. Talán klasszikus DANTE-fordítása további népszerűsítésének fokozódását is remélte ettől a kötettől.

A levelezésből látható, hogy a kis DANTE-kommentár megírása BABITSNAK kedvére való munka volt. A fordítás-kötetek jegyzettedelme annak idején nem adott elég lehetőséget magyarázatainak kifejtésére. Mint ahogy VERGILIUS megfogta DANTE kezét, hogy vezetője legyen a pokol bugyrai közt: úgy fogta meg BABITS is az olvasó kezét, hogy mint a legkiválóbb DANTE-szakértő (úgy is mint költő, úgy is mint tudós) vezessen DANTE csodálatos világában, homályos célzásai és bonyolult utalásai rengetegében...

A DANTE-kötet levelezésének éppen a kezdetei hiányzanak. De már az első fennmaradt levél (1928. aug. 28.) utal „a távollevő Szekfű Gyulára”,

az ő „szíves üdvözetét is tolmácsolva” BABITS „szerkesztő úrnak . . .” A főtítkár e levelében hivatkozás történik az előzményekre. Megvan BABITS elvi hozzájárulása, szívesen írja meg a kis kötetet, de minthogy őt, illetőleg egész írói munkásságát szerződés köti az Athenaeum Kiadóhoz: előbb azzal a kiadóval kell rendeznie a kérdést.

A sürgető levelekre BABITS, aki akkor Esztergomban, előhegyi nyaralójában tartózkodik, szeptember vége felé válaszol egy keltezetlen levélben. A szóban forgó ügyet még nem intézte el. „Ugyanis egészen bizonyos vagyok — írja —, hogy ha levélben fordulok az Athenaeumhoz, a válasz csak az lehet, hogy a kérdéses munkát ők [is] szívesen kiadják kívánságom szerint. Erre különben szerződésük is kötelezi őket, s feltűnő is volna, ha egyszerű bejelentés helyett kérdést intéznék hozzájuk. Ez époly kevéssé vezetne eredményre, mint egyenesen kérni levélben az átengedést. — Hanem most, valószínűleg már a napokban, visszaköltözöm Pestre, s alkalmilag személyesen szóváteszem a dolgot az Athenaeumnál, úgy hogy a kérdés ne elvi és hivatalos, hanem könnyed és barátságos elintézését provokáljon, több kilátás lehet az eredményre. — Ilyenfajta elintézésre gondoltam én, s azért vártam, annál is inkább, mert a munkába, közbejött dolgok miatt, úgyszint csak október közepén tudnék belefogni. Akkor, remélem, hamarosan tető alá hoznám.”

November folyamán BABITSnak sikerült rendeznie a kérdést. Megkapta az Athenaeum hozzájárulását ahhoz, hogy a MSzT számára is írthasson egy könyvet.

December 8-án már kész a szerződés. Közöljük teljes szövegét:

1928. dec. 8.

„Magyar Szemle Társaság

Budapest

1) Elvállalom „Kincsestár” című vállalkozásuk számára, hogy 1929. augusztus 15-ig „Dante” címen 80 kis tizenhatodréti oldalra terjedő, mintegy 25 000 szavas kéziratot készítek el; e munkám szerzői jogát ezennel Önöknek átengedem. A szükségnek megfelelően a kefelevonatban a sorozat köteteinek egységes méreteihez képest rövidítem vagy bővítem kéziratomat.

2) Tudomásomul szolgál, hogy Önök a „Kincsestár” egyes füzetait egy pengős bolti árban, a Magyar Szemle Baráti Szövetségének tagjai [vagyis a folyóirat előfizetői] számára 75 filléres bolti árban hozzák forgalomba, és nekem a fenti árnak 10, azaz Tíz százalékát szerzői részesedés (tiszteletdíj) címen térítik meg. E részesedés eladott ezer példányonként számoltatik el és elszámolás után azonnal esedékes. Önök kötelezettséget vállalnak aziránt, hogy könyvem megjelenésének időpontjától fogva minden 8 évben [!], cégszerű aláírással ellátott példányelszámolást juttatnak el hozzám.

3) Önök e könyvből minden valószínűség szerint mintegy 5500 példányt fognak nyomtatni. Amennyiben az első kiadás elkélne, az esetleges további kiadások után engem a fent megállapított tiszteltdíjjal egyenlő részesedés fog megilletni.

4) A nyomdai korrektúra munkáját magam látom el.

5) Önök munkából 20 tiszteletpéldányt bocsátanak rendelkezésemre.

Kiváló tisztelettel
Babits Mihály s. k.”

Az eredetileg 1928 karácsonyára tervezett kiadvány egyelőre az 1929. őszi könyvpiacra tolodott el. A szerződés 3. pontja az akkori viszonyokhoz képest elég nagy példányszámot (5500 példányt) említ, ami — tantiéme-es megállapodásról lévén szó — a szerzőre nézve kedvező; viszont a 2. pont a szokásos 10%-os részesedés kifizetését példátlanul hosszú időre nyújtja el . . . A költő 1929. jan. 5-i válaszlevelében mégsem e kedvezőtlen 2. pontot ki-

fogásolja, hanem csak az 1. pont utolsó mondatát törli: „A szerződést változtatlanul küldöm — írja —, csupán egy mondatot töröltem, mely a kézirat esetleges rövidítésére vagy bővítésére vonatkozik. Ez nem azt jelenti, hogy nem szabom magamat szívesen a megszabott terjedelemhez és a gyűjtemény praktikus céljához: de elvem ellenére volna rövidítésre vagy bővítésre magamat szerződésileg kötelezni.”

A terminus „betartása” iránt érdeklődő kiadónak a költő ismét keltezetlen levélben (kb. aug. 10-én) válaszol Esztergomból: „... a Dante-füzetten dolgozom, s az már hamarosan, de legkésőbb augusztus végéig el is készül. A kézirat nagy része már itt áll készen az asztalomon.”

Utóbb megüzente, hogy munkája valamelyes késedelmet szenved, de szept. 10-re okvetlenül elkészül. Ezt az ígérte meg is tartotta. Szept. 10-én Esztergomból küldte el a DANTE-kommentár kéziratát. A két lapnyi szöveg-többletet a korrektúrára törölte.

A nyomdai munka gyors ütemben folyt, hogy a kis kötet a karácsonyi könyvpiacra, tehát december elejére kész legyen. A nyomdai munkálatokat a MARETICH-Testvérek „Tipográfiai Műintézete” (Bp. Báthory utca 18. sz.) dicséretes gondnal végezte.

Jóllehet BABITS mindhárom, szóban levő munkája megírásában igyekezett pontos lenni, a DANTE-kommentárnak nemcsak megírásával, hanem korrektúrájával is késett — közbejött egyéb dolgai miatt.

Nov. 4-én juttatták el hozzá a tördelt levonatot, s annak visszaküldését egy hétre (nov. 11-re) ígérte. De minthogy 13-ig sem készítette el, a kiadó táviratban és levélben egyaránt sürgeti, mert a korrektúrák késedelve miatt a kötet esetleg nem kerülhet ki a karácsonyi könyvpiacra.

November 22-én végre a költő „sok munkája közben” időt talált a korrektúrára és egyidejűleg imprimálta a kis kötetet.

A nyomda gyors és jó munkát végzett. December 3-án már kézbesítik a szerzőnek az öt megillető 20 tiszteletpéldányt és a honorárium esedékes összegét.

A könyvtörténeti tanulmányoknak általában egyik érdekes fejezete a *könyvcímek* kérdése. Nos, ezzel a kis DANTE-kötettel kapcsolatosan is megemlítjük, hogy BABITS ezt eredetileg *Dante-krónikának* nevezte, s csak a kiadói tárgyalások során kapta végleges címét: *Dante*. A kiadói vélemény szerint ugyanis a *Dante-krónika* cím „a nagyközönségnek ismeretlen problémát adna fel...”

Megjegyzendő, hogy a kötet címlapján évszámként 1930 szerepel. Általános szokás volt az év vége felé megjelenő könyveken a közeledő új esztendő dátumát tüntetni föl, hogy a könyvpiacra tovább tartson az „új”-ság varázsa.

A kis DANTE-kommentárt az irodalom ínyencei örömmel fogadták. A *Nyugat* hasábjain (1930. márc. 1.) ELEK Artur ismertette: „A Dante-olvasás nehéz munkáját könnyítette meg kommentárjával másodszer is Babits...”

A mű akkori „könyvsikerét” mutatja, hogy az első év folyamán (1930. dec. 31-ig) 998 példány kelt el. Egy év múlva azonban (egy 1932. jan. 14-i levél szerint) már „elakadt” a kis kötet forgalma. Beletelt néhány esztendő, míg mind az 5500 példány gazdára talált.

Ma már könyvészeti ritkaságnak számít! Éppen azért kívánatos volna, hogy a jövőben BABITS DANTE-trilógiája ezzel a részletes DANTE-kommentárral együtt kerüljön az olvasók kezébe!

II.

AMOR SANCTUS — SZENT SZERETET KÖNYVE

Középkori himnuszok latinul és magyarul
Fordította és magyarázta Babits Mihály

— A Magyar Szemle Könyvei VI. 1933. —

A fennmaradt dokumentációs anyagnak talán legteljesebb és egyúttal kétségtelenül legértékesebb része az, amely e bilingvis himnológiára vonatkozik.

Az idevágó levelezésből annak idején mintegy tizenkét darabot publikált BALOGH József „*Amor Sanctus. — Babits, a himnusz-fordító*” címen, a *Magyar Csillag* 1943. január 1-i számában (15—24. l.). Minthogy közleménye kissé egyoldalúan világította meg a mű kiadástörténetét, és eltúlozta BALOGH Józsefnek BABITSHoz fűződő „barátságát”, BABITS özvegye egy helyreigazító nyilatkozattal igyekezett realisabb megvilágításba helyezni a tényeket (*Magyar Csillag*. 1943. febr. 1. 186—187. l.).

A *Magyar Csillag* e két közleményére utalva éppen nem lesz érdektelen az *Amor Sanctus*ra vonatkozó levelezésnek azokat a darabjait is bemutatnunk, amelyeket BALOGH mellőzött a *Magyar Csillagban*, mert azok a célba vett tendenciákat nem igazolják.

Kétségtelen, hogy BALOGH Józsefnek jelentős szerepe volt e himnuszgyűjtemény létrejöttében. Ő maga vetette föl a megvalósítás gondolatát, és mint a középkori latinság egyik szakértője nem egy forrásművet ajánlott a költő szerkesztői (válogató) és fordítói munkájának támogatására.

A levelezésnek a *Magyar Csillagban* nem publikált, tehát ismeretlen része azért is fokozott figyelmet érdemel, mert rávilágít arra, hogy a kiadvány körüli tárgyalásoknak nemcsak szellemi, hanem anyagi oldalai is voltak. Az iratok között fennmaradt a szerződésmásolat, sőt előkerültek a szerződés-tervezetek is, amelyekből kitűnik, hogy BABITSnak nem sikerült elérnie a honoráriumot illető kívánságait. Egyik levele szerint: a bolti ár 12%-ára tartott igényt, amit a MSzT főtítkára 6%-ra akart redukálni azon a címen, hogy a bilingvis kiadásnak csak a fele a költő munkája, másik fele csak átvett latin versszövegekből áll . . . Végül is a középarányos 9%-ban állapotnak meg.

Az *Amor Sanctus*ra vonatkozó tárgyalásokat a MSzT 1930 augusztusában kezdeményezte, a kiadvány tervét pedig szeptemberben körvonalazta. BABITS elég sokáig gondolkozott azon, hogy vállalja-e a szép, de nehéz feladatot. Végül okt. 15-én telefonon közölte, hogy a himnológia elkészítésére elvben vállalkozik, s a munka előtte rokonszenves; de még nehézségeket lát. Elsősorban csak nagyon késői terminust tudna vállalni, másodsorban munkássága más kiadónál le van kötve.

A további, személyes tárgyalások során (okt. 25) BABITS bejelentette, hogy 1931 januárban szívesen hozzálátna mintegy 80—100 himnusz fordításához. A felajánlott honoráriumot azonban „bizonyos fokig kevesli és erre később kíván visszatérni. Amennyiben egyedül jogosított kiadójának, az Athenaeumnak hozzájárulását megnyerni sikerül — amit a közelebbi hetekben meg fog kísérelni —, úgy reméli, hogy a fordítás munkáját 1931 nyaráig be tudja fejezni s a mű esztendőre már megjelenhet.”

Nov. 20-án a MSZT elküldi BABITSnak mintaképpen a PHILLIMORE-féle kis himnuszgyűjteményt. Ugyanakkor sürgetik a költőt, hogy egy hónapon belül tisztázza a kérdést az Athenaeum R. t.-nál, amely kiadói szempontból köti munkásságát. A kézirat benyújtásának határidejéül 1931. június végéig ajánlják: „Bízunk benne — úgymond a kiadói levél —, hogy Szerkesztő Úr himnuszfordításai az olvasók nagy körének fognak örömet és épülést jelenteni, de talán a Fordító is kedvét leli majd ebben a költészetben, melyet még művész meg nem nyitott a magyar irodalom számára.”

1931. január első napjaiban — kétszeres megfogalmazás után — elkészült a szerződéstervezet. Ezt január 8—10. táján mutatták be BABITSnak. A költő több olyan pontot kifogásolt, amelynek anyagi vonatkozása van. (12%-os részesedés helyett csak 6%, a kötött példányok bolti árának alapul vétele helyett a fűzött példányok bolti ára stb.) Végül is a kölcsönös engedmények után kialakított, immár harmadik fogalmazású szerződés 1931. febr. 18-án készült el. Ezt a költő elfogadta és szignálta.

Mint ahogy minden kiadástörténetnek legfőbb okmányai az írók és kiadók közt létesített szerződések, — ide iktatjuk az *Amor Sanctus*ra vonatkozó szerződés teljes szövegét:

Budapest, 1931. február 18.

„T.

Magyar Szemle Társaság,

Budapest.

1. Megbízásukból elvállalom, hogy a „Magyar Szemle Könyvei” c. sorozatban (esetleg azon kívül is:) leendő kiadásra, a vállalat szerkesztőjével való egyetértésben kiszemelt mintegy 80—100 középkori latin himnuszt kötött formában magyarra lefordítok.

2. A tervezett kötet az általam ismert vállalat könyveinek garmond-tükrében körülbelül 240, azaz Kettőszáznegyven oldalra terjedhet és pedig cca. 200 oldalt a latin és magyar, oldalpárokon szembeállított szövegek fognak elfoglalni, cca. 16 oldalt egy összefoglaló, bevezető essay, 12—16 oldalt a legszükségesebb jegyzetek, mutatók, tartalomjegyzék stb. töltenek meg, míg 4—5 oldal a címlapok számára marad fenn.

3. Az anthológia úgy tervezetük, hogy a himnuszköltészet fejlődését szent Ambrustól az ellenreformáció koráig tükrözze és magabafoglalja a művelt közönség előtt legismertebb, a genre klasszikusainak tekinthető, liturgikusan is jelentős darabok verses fordítását.

4. Tudomásul veszem, hogy Önök fordításomat egyházi cenzúra alá bocsájtják, valamint azt, hogy a M. Sz. T. szabályzatai szerint minden könyvüket, tehát az itt leköötött fordítást is felkért bíráló olvassa el. Úgy a szerkesztő, mint a bíráló javaslatait igyekezni fogok a magamévá tenni.

5. A mű kéziratát a lehetőség szerint már a nyár folyamán, legkésőbb azonban f. évi október hó 1-ig Önöknek szedésre alkalmas formában, gépiratban, a papirosnak csupán az egyik oldalára írva, átadom; a korrektúramunka egészét, a hasábkorrektúráról az esetleg szükséges gépvezetői elvégzem.

6. Önök e műből előreláthatóan legalább 2400 példányt nyomtatnak. Engem az egészszvaszonkötéses példányok ára után számított 9%-os tantième illet meg, a könyvkereskedői árat véve alapul, és pedig a mű imprimálásakor a hozzávetőleg megállapított összeg 33%-a. A tantième további összegei negyedévi elszámolások alapján minden év március, június, szeptember és december utolsó napján kerülnek kezemhez kifizetésre. Engem szerzői tiszteletpéldányként 15 vászonkötésű példány illet meg. További példányokat jogom van 40% engedménnyel vásárolni.

7. Önök e mű kiadását f. év karácsonyára vették tervbe, a mű imprimálása tehát előreláthatólag f. évi december 1-ig meg fog történni. Amennyiben a mű kiadása bármely rajtam kívül álló okból halasztást szenvedne, egyéb igényeim keletkezése nélkül, Önök kötelesek lesznek a fent 6. alatt megjelölt 33%-os tantième-előleget f. évi december hó 1-ig kezemhez kifizetni.

Amennyiben Önök e fordításomat további bármely rajtam kívülálló okból 1932. december 15-ig nem bocsájtanák közre, nékem a mondott időpontban jogom lesz a tantième hátrálékos összegének egészben és azonnal való kifizetését követelni. Az engem megillető tantième teljes összegének ez időpontban történő kifizetésekor Önöknek kívánóságukra további két esztendőre haladékat tartozom adni a munka kiadására, melynek végső határideje ilyenként 1934. december 15.

8. Önök fentiek szerint e munka szerzői és kiadói jogait ez első kiadásra megszerzték. Ez első kiadás elkelte után köteles leszek Önöknek felhívására a mű második és harmadik kiadásának jogait 10, illetve 11%-os tantième ellenében, egyebekben fenti megállapodás feltételei szerint átengedni.

Tisztelettel

Babits Mihály"

A szerződés némelyik pontja további tájékoztatásokat igényel.

A szerződés megkötésekor még nem volt neve a gyermeknek, azaz a kötetnek. A végleges cím még sokáig, több mint egy évig nem alakult ki, pedig arra a kiadónak szüksége lett volna az előzetes hirdetésekhez. Csak 1932. július 12-i levelében jelentette be a költő, hogy címet talált a kötetnek: *Amor Sanctus. Szent Szeretet Könyve. Felsőszáz latin himnusz a középkorból.* (Ld. *Magyar Csillag.* id. sz. 19—20. l.)

Minden kiadói ügyletnek egyik legfontosabb kérdése a terminus. A kiadónak tudnia kell a pontos határidőt, amikor megkapja a kéziratot, hogy aszerint ossza be programját, papírkészletét, előkészítse a kötetet, a terjesztéshez szükséges propagandát stb.

A fenti szerződés 5. pontja szerint BABITS 1931. okt. 1-re vállalta a himnuszfordítások elkészítését. A fordítások dolga azonban sokkal nehezebb és bonyolultabb feladat volt, semhogy az egyéb munkálatokkal is foglalkozó költő a kijelölt határidőre elkészülhetett volna. BABITS szeptember végén telefonon bejelentette, hogy a határidő meghosszabbítására van szüksége. A könyv tehát nem jelenhet meg 1931 karácsonyára, ahogy eredetileg tervezték; át kell tenni a megjelenés időpontját 1932 húsvétjára. Ahhoz, hogy a könyv húsvétra a könyvpiacra legyen, a kéziratra febr. 1-én van szükség. BABITS december végi (dec. 31-én érkezett) keltezetlen levelében (ld. *Magyar Csillag.* id. sz. 17—18. l.) erre nézve nem tesz „teljes szigorúsággal kötelező ígéretet”, de maga is nagyon szeretné, ha a mű mielőbb sajtó alá kerülne; iparkodni fog tehát munkáját erre a határidőre lehetőleg befejezni.

1931 decemberétől hosszabb időn át a levelezés minduntalan visszatérő témája: a határidő kérdése. A szerkesztőségnek átlag öt-hat érdeklődő és sürgető levelére érkezik egy-egy válasz BABITStól.

BABITS 1932. február elejére sem tudja benyújtani a kéziratot, a himnológia tehát 1932 húsvétjára sem jelenhet meg! Egy febr. 9-i följegyzés a BABITS-csal folytatott megbeszélésről számol be. A költő közölte, hogy 20 himnuszfordítása készen van, ez kb. 40—50 lap terjedelmet jelent. Összesen kb. 100 lapnyi fordításra van szükség. Most már okt. 1-re tűzték ki a megjelenés időpontját. Ehhez viszont július 15-ig meg kellene kapni a teljes, nyomdakész kéziratot.

Április 1-én a költő átadta a kézirat első részletét: az addig elkészült 22 himnuszfordítást. Április 4-re már kész a himnusz-szövegek próbaszedése. Július 3-án BABITS további 6 himnuszfordítást küld. „Ezzel együtt most már 28 himnusz fordítása” van a kiadónál — írja. „A hátralevő himnusok fordítása kevesebb nehézséget ad, nemcsak azért, mert most több szabadidőm van s egész napokat szentelhetek e munkának, melynek immár minden elvét és

titkát ismerem, hanem azért is, mert már . . . túl vagyok a nehezén.” (Ld. *Magyar Csillag*. id. sz. 19. l.)

Mostantól sűrűbben váltják egymást a levelek. Július 12-én BABITS újabb 11 himnuszfordítást küld, ezzel 39-re emelkedett a fordítások száma. Július 27-én már 43 himnusz van készen. „A hátralevő 7 himnuszt gondosan akarom kiválasztani, hogy a kötet hiányait lehetőleg kiegészítsék” — írja a költő. (Ld. *Magyar Csillag*. id. sz. 21—22. l.)

Két kiadatlan BABITS-levél tájékoztat az 1932. augusztusi és szeptemberi fejleményekről. Mindkettő keltezetlen.

Az egyik, amelyet bizonyosan aug. 18-án írt Esztergomban, a következő fontos eredményről tudósít: „A himnuszfordítások bevezetésével már majdnem teljesen elkészültem; még egyszer átnézem és pár nap alatt küldöm. Egy részletét a szeptemberi Nyugatban közzé akarom tenni, mert úgy érzem, alkalmas arra, hogy a kötet iránt a Nyugat közönségében nagyobb érdeklődést keltsen. Egyébként még néhány himnuszt csatolok a már lefordítottakhoz, s néhány jegyzetet a könyv végére; de ezekkel is készen leszek még augusztus folyamán. — Kérek szíves értesítést róla, hogy mikor indul meg a szedés és körülbelül mikor kaphatok korrektúrát?”

A MSzT aug. 19-én „kész örömmel járul hozzá a bevezetésnek a szeptemberi Nyugat-ban való részleges megjelentetéséhez”. De azt nyomatékosan kéri, hogy a bevezetés *egésze* ne jelenjék meg! Ami a nyomdai munkálatok megkezdését illeti, az tüstént megindul, mihelyt a himnuszok teljes sorozata együtt lesz.

A másik, eddig ismeretlen BABITS-levél, amely szept. elején érkezett Pestre, azzal az örvendetes közléssel kezdődik, hogy hiánytalanul teljes a gyűjtemény! „Mellékelve küldöm a hátralékos hét himnuszt, amivel a lefordított himnuszok számát kerek ötvenre egészítettem ki. Egyszersmind e hét ének latin szövegét is mellékelem. — A latin szöveg homlokán minden himnusznál jeleztem azt a himnuszt, amely után és amely elé helyezem azt a könyvbe. — Most már csak a jegyzetek vannak hátra, s hamarosan ezek is ott lesznek.”

A könyv műhelymunkájának további része már kizárólag technikai jellegű.

A MARETICH-Testvérek Báthory utcai Tipográfiai Műintézetében megindultak a nyomdai munkálatok. Szeptember közepére kész a himnuszok hasáblevonata. Október 7-én már a teljes versanyag tördelt levonatát küldik BABITSnak, valamint a bevezetés és a jegyzetek hasáblevonatát. Nov. 5-én a költő gyengélkedett, de ez nem zavarta a munkában. Küldik neki a bevezetés és a versanyag végső levonatát imprimálás végett. Nov. 11-én már a jegyzeteket is lehet imprimálni. 16-án a költő imprimálja a teljes anyagot, s még aznap megkezdődik a példányok nyomása. Dec. 19-re elkészültek az első kötött példányok; ezekből tízet mindjárt a szerző kap kézhez.

Az *Amor Sanctus* tehát az 1932. év karácsonyára készült el. A címlapra azonban — az akkori kiadói szokás szerint — a küszöbön álló újesztendő száma került: 1933.

Az *Amor Sanctus* kiadásának történetében külön fejezet illeti az egyházi revízió munkáját. Az egyházi cenzúra „Nihil obstat” jelzését azért ambicionálta a kiadó, mert ilyen módon a katolikus papság részéről megnyilvánult érdeklődés is könnyebben volt kielégíthető, hiszen az egyháziak most már minden külön engedély nélkül vásárolhatták meg s használhatták fel ezt a vallásos

jellegű munkát. Láttuk, hogy a szerződés 4. pontja külön is hangsúlyozta a műnek „egyházi cenzúra alá bocsátását”, valamint azt, hogy „felkért bírálóval is elolvastatják”. BABITS minden ellenvetés nélkül fogadta el e kikötéseket, azzal, hogy „a bíráló javaslatait igyekezni fog magáévá tenni”.

A MSzT a mű egyházi véleményezésére KÜHÁR Flóris bencés tanárt kérte fel, aki a bevezetést és a fordítás-szövegeket egyaránt nagy megbecsüléssel kezelte.

KÜHÁR Flóris két rendbeli levélben tett véleményes jelentést a műről. Az első levél a kötet bevezető tanulmányáról, a második a himnusz-fordításokról szól. Mindkét levelében (1932. szept. 4. és szept. 18.) a költő iránti nagy tisztelettel és őszinte elismeréssel szól a munkáról. Csupán egyes szavak helyett ajánlott a lényegét jobban kifejező módosításokat. Helyesen írja: „Megjegyzéseim nem érintik a Bevezetés irodalmi értékeit, megkapó beállításait, gyönyörű korjellemzéseit, alapos irodalomtörténeti készültségét. Babits irodalmi szempontokkal tárgyal vallási dolgokat; azt hiszem, hogy megfordítva is jó lesz: vallási és tudományos szempontból néhány kiigazítás.” Második levelében a himnusz-fordításokról szól hasonló elismeréssel: „Ezek a fordítások valóban a magyar költészet remekei. Csodálatos a zengésük, a latin eredetihez való páratlanul simulásuk, elmúlt korok lelkéből való éneklésük. Engem, aki igen sok itt közölt himnuszt, szekvenciát gregorián-melodijával együtt szoktam élvezni, a legtisztább öröme hangolt olvasásuk — és a magyar szöveghez is odatársult olvasás közben a korális zengése. Azt hiszem, sokan lesznek így velük . . .” Ezúttal is csak egypár szó, kifejezés árnyalati módosítását ajánlja. Egyetlen tárgyi javaslata: szeretné, ha BABITS kiegészítené a kötetet AQUINOI SZENT TAMÁS *Lauda Sion*-jával; így legalább megvolna benne a ma használatos öt szekvencia. A másik négy már amúgy is megvan: *Veni Sancte, Dies irae, Stabat Mater, Victimae Paschali*. BABITS elfogadta a helyes javaslatot, s az ajánlott ötödik szekvencia is bekerült a gyűjteménybe (ld. *Amor Sanctus*. 186—191. l.).

KÜHÁR Flóris meglehangú méltatása után az esztergomi aula is minden további nélkül megadta az egyházi engedélyt. Érdemes megjegyezni, hogy az engedélyezés ügyét HAMVAS Endre, akkori primási titkár közvetítette.

Ezekkel a valóban megértő intézkedésekkel szemben egészen különös magatartást tanúsított az egyház központi könyvkiadó és könyvterjesztő szervezete: a Stephaneum Rt. A MSzT ismételten kérte a Stephaneumot, hogy vásárló közönsége körében minél hathatósabban terjessze e páratlanul álló himnusz-gyűjteményt. A MSzT igénybe vette HAMVAS Endre és TURI Béla prelátus, országgyűlési képviselő közbenjárását is, — mindhiába! A Stephaneum Rt., végrehajtóbizottságának elnökeivel, MIHÁLYFI Ákossal a élen, makacsul elzárkózott minden együttműködés elől és „nem kívánt példányszámot átvenni a hymnológiából”! Így tehát föl kell jegeznünk, hogy ennek a csodálatos szépségű BABITS-kötetnek az árusításában egyedül az egyház legfőbb könyvterjesztője, a Stephaneum Rt. nem nyújtott segítő kezét. (A harag oka az volt, hogy a MSzT a Stephaneum nyomda 1931. okt. 7-én kelt kedvezőtlen árajánlatával szemben a Tipográfiai Műintézet jóval előnyösebb nyomdai ajánlatát fogadta el.)

Itt említjük meg a szerződés 6. pontjával kapcsolatosan, hogy BABITS a honoráriumot nem egyszerre kapta meg, hanem az eladás arányában, évvégi elszámolás alapján. Az előleges kalkulációk szerint mintegy 2000 pengő honorárium illette meg a költőt, de ez éveken keresztül csak 100—150 pengős

részletekben csörgedezett. Végül 1936—37 táján a költőnek velem közölt kívánságára kiegyenlítettük a teljes hátralékos összeget, függetlenül attól, hogy a szerződés szerinti példányszám még nem fogyott el egészen.

A Tipográfiai Műintézet remekelt a kötet kiállításával. Az *Amor Sanctus*-ból bibliofil-példányok is készültek. A szép kiállításnak meg is lett méltó sikere: a Magyar Bibliophil Társaság 1934. december 10-én kelt határozatával az 1933. év „legszebb könyvei” közé sorolta, s diplomával tüntette ki. „A választmány döntésének indokolása szerint ez a könyv gondos és előkelő tipográfiájával szolgált rá az év legszebb könyve címére.”

A kötetet a *Magyar Szemlében* (1933. májusi sz.) KÁLLAY Miklós, a *Nyugatban* pedig (1933. 10—11. sz.) LACZKÓ Géza ismertette.

Csupán a teljesség kedvéért említjük meg, hogy az *Amor Sanctus* előállítására idején a MSZT részéről fölvetődött egy a *Kincses-tár*-sorozatban kiadandó *Vörösmarty-tanulmány* gondolata is. A terv sokáig húzódott. BABITS-nak Esztergomban, 1935. június havában kelt leveléből a következőket tudjuk meg: „A kis Vörösmarty-életrajz megírásához volna is kedvem: úgysis föl szeretném vetni magamban újból az egész Vörösmarty-problémát. Levelemmel egy időben írok az Athenaeumhoz, s megkérem, hogy mint hajdan a *Dante*-könyvecskét, vagy a *Nyugat* kiadásában megjelent könyveimet, ezt a Vörösmarty-ról írandó tanulmányt is szabadítsa föl szerződési kötelezettségem alól...”

Sajnos, e terv nem valósult meg.

III.

MI A MAGYAR?

Szerkesztette Szekfű Gyula. „A Magyar Szemle Könyvei XV. köt.” 1939.

Ebben Babits Mihálytól: A magyar jellemről. 37—86. l.

E kiadványról közvetlenebbül szólhatok, mert megvalósításában magam is közreműködtem.

A *Mi a magyar?* című kötet SZEKFŰ Gyula egyik legkedvesebb munkája volt, melyet szinte fiatalos szenvedéllyel készített elő. Az akkoriban jelentkező téves és veszélyes nézetekkel, sőt ellenséges állásfoglalással szemben szükségét érezte annak, hogy tisztázza a magyarság mivoltát, ismertető jegyeit, „karakterológiáját”, mégpedig barátainak, a magyar szellemi élet kiválóságainak a bevonásával. Ebből a célból megbeszélésre hívta össze azokat a barátait, akikre leginkább számított.

Az első alkalommal nyolcan gyűltünk össze a *Magyar Szemle* szerkesztőségében. Ott volt RAVASZ László, a MSZT ügyvezető alelnöke, KODÁLY Zoltán, SZEKFŰ ifjúkori barátja, aki zenénk magyarságát fogja kifejteni a kötetben, GEREVICH Tibor, aki a magyar művészet sajátos vonásait domborítja ki, VISKI Károly kiváló néprajztudósunk, valamint ECKHARDT Sándor, aki majd a magyarság külföldi arcképét fogja megrajzolni. És ott volt HORVÁTH János is, akinek a magyar irodalomban megnyilatkozó nemzeti jelleget kellene elemeznie. HORVÁTH János, mint SZEKFŰ Gyula barátja, részt vett a megbeszélésen, de már akkor bejelentette, hogy a feladatot nem vállalja; ezért a neki szánt fejezetet mások között kellett felosztani.

BABITS Mihály nem jött el a megbeszélésre, de SZEKFÚvel már előzetesen közölte, hogy vállal egy fejezetet. Valóban, egy igen szép esszében fejtette ki a benne élő gondolatokat a magyarság, a magyar érzés, a magyar öntudat, a „magyar okosság” természetrajzáról. Az esszét pontosan, időre megírta, míg egypár más munkatársunk — sajnos — hónapokig késett. A költőt bosszantotta az, hogy egyesek pontatlansága miatt a kötet nem jelenik meg a tervezett terminusra. SZEKFÚhoz fordult tehát egy 1939 tavaszán írt, keltezetlen levélben. Idézzük az eddig ismeretlen BABITS-levél némely szakaszát:

„Beszélgetésünk alkalmával említetted, hogy a kiadvány megjelenése bizonytalan idejű halasztást szenved. Amint erre gondolok, úgy érzem, hogy ez a halasztás tanulmányom szempontjából nagyon hátrányos. Mikor megírására vállalkoztam, abból indultam ki, hogy amit írok, az rövid idő múlva nyilvánosság elé is fog kerülni. Ezt a feltevést megerősítették a kiadóhivatal sürgetései is. Később megtudtam, hogy a kötet megjelenését a könyvnapra tervezik. Ezt végső terminusnak tekintettem. A tanulmányt úgy fogalmaztam meg, hogy annak legfőként a mai időpontban kell hatni és szolgálatot teljesíteni (amennyiben egyáltalán hat és szolgálatot teljesít). — Természetesen az ilyenmű tanulmány, ha van valamelyes értéke, azt az értékét hosszabb idő leteltével sem veszítheti el egészen. Mégis, a feladott tárgy és a mai idők irama olyan, hogy megállapításainak és állásfoglalásainak hangsúlya s ereje hónapról hónapra módosulhat és csökkenhet.”

Így állván a dolog, arra kérte a szerkesztőséget, hogy esszéjét előbb a *Nyugatban* publikálhassa, amint hogy annak idején (1932-ben) az *Amor Sanctus* bevezetéséből is közölt részleteket, még a mű megjelenése előtt.

Természetesen eleget tettünk a költő kívánságának. Ám közölje tanulmányát előbb a *Nyugatban*, — kiadványunkat nem éri károsodás. A *Nyugat*-beli közlés csak fokozza a kötet iránt mutatkozó általános érdeklődést.

Ezúttal is ki kell emelnem SZEKFÚ Gyula és BABITS Mihály baráti viszonyát. Ez a kapcsolat az 1920-as évek végétől egyre közvetlenebb és megítéltebb lett, már amennyire két olyan tartózkodó egyéniségnél, mint BABITS és SZEKFÚ „meghitt” és „meleg” barátságáról szó lehet... Barátságukat mindenestre BABITSnak a BAUMGARTEN-alapítványnál viselt kurátori tisztje s SZEKFÚnek ottani tanácsadó-bizottsági tagsága is tovább mélyítette.

A kiadványnak — mint köztudomású — igen nagy sikere volt. Szavára, intelmeire egymás után több visszhang felelt: DÉKÁNY István, JOÓ Tibor, TRÓCSÁNYI György és mások hasonló című tanulmányai stb. Egyik költőnk (REMÉNYIK Sándor) versben fejezte ki a kötet által országszerte kiváltott hatást. (*Páosztortúz*. 1941. jún. 15. sz.)

A MSZT azzal akarta tovább mélyíteni a kötet nevelő munkáját, hogy „Klasszikusai” között (a *Magyar versek könyve*, *A magyar próza könyve* stb. művek sorozatában) egy *Mi a magyar?*-olvasókönyvet készült megjelentetni *A magyar önismeret könyve* címmel. Tartalma: a magyar költők, írók és tudósok idevágó vallomásai és nyilatkozatai a századok folyamán. A gyűjtemény anyaga már-már teljesen együtt volt, de a világháború eseményei miatt kiadására nem kerülhetett sor...

Följegyzésünk mégsem hiábavaló, mert a meg nem valósult könyvtervek számbavétele is hozzátartozik a könyvkiadás történetéhez.

BISZTRAY GY.: HISTOIRE DE L'ÉDITION DE TROIS ŒUVRES DE M. BABITS

Mihály BABITS est l'un des plus importants poètes hongrois de l'entre deux-guerres. C'est aussi pourquoi l'histoire de l'édition de ses œuvres peut compter sur un intérêt public.

La relation avec la Société culturelle „Magyar Szemle Társaság” éditant les trois ouvrages en question a été établie par l'intermédiaire de son ami Gyula SZEKFÜ, historien éminent et éditeur de la revue „Magyar Szemle”. Aussi l'auteur de cet article ayant été corédacteur connaît par expérience l'histoire de l'édition. La correspondance ayant pu servir de source a été en grande majorité anéantie lors du siège de Budapest en janvier 1945. Cet article même s'appuie uniquement sur des fragments de lettres sauvées des ruines carbonisées ainsi que sur des notes personnelles contemporaines.

I. La commentaire de Dante par Babits parut en 1930 comme 37e volume de la série d'études *A Magyar Szemle Kincsestára*. La traduction hongroise par BABITS de l'œuvre de DANTE *La Comédie Divine* est un ouvrage d'une perfection classique. Le volume voulait donc offrir une explication plus détaillée de DANTE et encourager la popularisation de la traduction: en un mot, il voulait faciliter la lecture de DANTE. Le petit volume comprenant 80 pages parut en 5 500 exemplaire, à présent il compte comme une rareté de librairie.

II. Le second ouvrage de BABITS édité par la Société est: *Amor Sanctus — Szent Szeretet Könyve*. Le livre a été publié en 1933 sur 254 pages d'une facture artistique. L'hymnologie bilingue est un ouvrage important parmi les traductions et — en ce qui concerne l'introduction — parmi la série des études littéraires de BABITS. Il a pris trois années pour accomplir ce bel ouvrage, après de longues méditations. Les cinquante plus belles pièces de l'hymnographie latine du Moyen Âge et du XVI. et XVII. siècles ont été traduites en hongrois. Les textes des hymnes d'une musicalité merveilleuse sont de véritables perles de l'art de la traduction. Une édition bibliophile du volume a aussi été préparée. Cette belle édition en reliure parchemin a typographie soignée et distinguée a été honorée du titre «le plus beau livre de l'année 1933».

III. Le troisième ouvrage est une étude caractérologique publiée en 1939 dans un gros volume intitulé *Mi a magyar?* dans l'édition de SZEKFÜ.

SZEKFÜ tint pour son devoir d'élucider l'essence de la nation hongroise, ses signes caractéristiques en s'assurant le concours des personnes prominentes de la vie intellectuelle hongroise. Zoltán KODÁLY y explique le caractère hongrois de notre musique, Gyula SZEKFÜ démontre les directives de l'histoire hongroise, Tibor GEREVICH offre les signes distinctifs de l'art hongrois, Károly VISKI précise les traits ethnographiques, Sándor ECKHARDT donne le portrait de la nation hongroise à l'étranger. Dans un bel essai BABITS exposa ses idées sur la nation hongroise, la conscience hongroise, «l'intelligence hongroise». L'étude a été publiée en partie dans la revue *Nyugat*.